

ЗАВДАННЯ НАЦИСТСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ ЩОДО ДЕМОРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

О.О. Яшан

АНОТАЦІЯ

Авторкою статті встановлено, що готуючись до агресії проти СРСР, правлячі кола нацистської Німеччини надавали великого значення організації і веденню підривної пропаганди, як складової частини психологічної війни. Визначені основні завдання нацистської пропаганди щодо деморалізації українського населення під час Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, психологічна війна, пропаганда, Україна, нацистська Німеччина.

Дослідження проблем, пов'язаних з історією Великої Вітчизняної війни не можливе без урахування такої важливої її складової, як психологічна війна. Саме ця прихована від широкої громадськості, але активна робота дозволяла впливати та маніпулювати свідомістю населення у власних цілях. Керівництво III Рейху в період 1933-1945 рр. створило унікальну у світовій історії систему державного маніпулювання масами, тому під час підготовки нападу Німеччини на СРСР було приділено особливу увагу засобам ведення психологічної війни проти Червоної армії і цивільного населення Радянського Союзу, і України зокрема.

Базовим в понятті „психологічна війна” є поняття „пропаганда” (від лат. *propaganda* – розповсюдження), яке має багато визначень, основними з яких є: 1) система діяльності, направлена на розповсюдження знань, художніх цінностей та ін. інформації з метою формування певних поглядів, уявлень, емоційних станів, надання впливу на соціальну поведінку людей; 2) розповсюдження в масах ідеології і політики певних класів, партій, держав; 3) засіб маніпуляції масовою свідомістю [1].

Класики цього виду боротьби зазначали: „Якщо блокада означає голод і нестачу озброєння у вузькому значенні цих понять, то майстерна пропаганда загрожує підірвати всі ланки державного порядку. Можна знищити державу без великих людських жертв, використовуючи лише один голод і пропагандистські ін'єкції, які викликають сумніви” [2]. Тому звернення до морально-психологічного чинника давало нацистам впевненість у тому, що вони зможуть досить швидко привернути населення окупованої України на свій бік, забезпечивши собі тим самим швидку перемогу у війні.

Окремі аспекти окресленої проблеми знаходили висвітлення в публікаціях таких дослідників, як Н. Волковський [3], В. Дашичев [2], М. Михайлюк [4], О. Салата [5].

Метою статті є визначити основні завдання які ставили керівники нацистської Німеччини щодо деморалізації українського цивільного населення під час Великої Вітчизняної війни.

Цивільне населення будь-якої країни в силу низки причин більш сприйнятливим до пропаганди противника, тому у військовий час мета ведення психологічної війни зводиться до того, аби впровадити в свідомість населення противника ідеї, погляди та уявлення, що знижують готовність брати активну участь у війні, підривають моральний і бойовий дух, пригнічують волю до опору, тим самим спонукаючи до ухилення від участі в бойових діях та до дезертирства. Для реалізації цієї мети необхідно виконати наступні стратегічні завдання: підірвати довіру населення до військово-політичного керівництва держави-противника, дискредитувати його внутрішню і зовнішню політику; постійно вказувати на катастрофічні наслідки війни на родинному і господарчо-побутовому рівні; сіяти сумніви серед населення противника в доцільності бойових дій; запевняти в слабкості його армії; заявляти про великі військові втрати, залякувати майбутніми втратами; дезінформувати населення противника відносно реального стану справ на фронті; розпалювати протиріччя між різними соціальними, релігійними, етнічними групами країни-противника; створювати паніку, масові психози, поразенські настрої серед цивільного населення противника.

Враховуючи майбутній розмах військової кампанії проти СРСР, нацисти створили надзвичайно розгалужений пропагандистський апарат для реалізації поставлених завдань. Особливу роль керівники Третього рейху відводили пропаганді в Україні. На окупованій території, було створено відповідні органи пропаганди, які мали завдання подавати у вигідному світлі заходи окупаційної влади, роз'яснювати об'єктам агітаційно-пропагандистського впливу їх важливість та необхідність. У спеціальній інструкції з цього приводу зазначалось, що „Пропагандою будуть пробуджені великі надії в населенні, яке і без того, в своїй глибокій пошані до нашого творчого і винахідливого духу чекає від нас великих справ” [6].

З метою деморалізації населення України, перед нападом на СРСР, фахівці з українського питання, що працювали в штатах ідеологічних відомств і структур нацистської Німеччини, ретельно вивчали історію України, традиції, звичаї, культуру і менталітет її народу. Для проведення цієї складної роботи вони використовували всі доступні методи, шляхи і способи отримання необхідної інформації. На основі отриманої інформації було розроблено детальний план „заходів щодо деморалізації населення України і Прибалтики” [7].

У період бойових дій на ОКВ (Верховне командування вермахту) покладалася відповідальність за розповсюдження серед солдатів і офіцерів вермахту пропагандистських матеріалів, серед яких „Пам'ятка про Радянський Союз”, „Директиви щодо поведінки військ на Сході” тощо. Вони направлялися у всі частини і підрозділи до роти включно. Їх зміст закликав військовослужбовців вермахту до війни на знищення супротивника, насаджуючи переконання, що їм протистоять фанатичні, але в расовому відношенні неповноцінні вороги, виховані на принципах марксизму-ленінізму. В „Пам'ятці” спеціально підкреслювалось (дозволимо собі привести досить виразну цитату – О.Я.), що „Німці є пануючою расою в Європі, їх життєві інтереси завжди простягалися в Європі далеко на схід. У Східній Європі вони повинні забезпечити собі на необмежений час життєвий простір і можливості для розквіту своєї нації.

Для місцевого населення в східній Європі характерними є так звані жіночі риси вдачі. Вони відчують себе щасливими, якщо над ними хтось панує, це відчуття буде тим сильніше, чим сильнішою буде їх залежність від цієї пануючої сили.

Згадані вище племена вимагають у зв'язку з цим жорсткого і безжального ставлення при постійному застосуванні погроз або штрафів і репресій, навіть якщо

немає ніякого безпосереднього приводу для цього. З метою кращого здійснення цих методів залякування і досягнення більшої слухняності не можна дозволяти, щоб вони жили заможні і в ситості, що зважаючи на їх гнучкість та їх потребу в залякуванні, буде не дуже важко зробити” [8].

Щодо конкретних завдань стосовно пропагандистського впливу на населення України, то вони ставилися наступні: по-перше, необхідно було забезпечити найтісніший зв'язок між пропагандистськими органами і всіма військовими, політичними і господарськими інстанціями. По-друге, провідною у всій пропагандистській діяльності повинна була бути думка, що перемога німецького вермахту принесе користь населенню, оскільки гарантує йому життя, свободу і добробут. Отже, населення має повірити, що перемога Німеччини беззаперечна і повернення більшовиків неможливе. З цією метою необхідно регулярно повідомляти (населенню) про військову ситуацію і про успіхи німецької армії. Як правило, і це був один із найпоширеніших аргументів, що серйозно впливав на настрої і розум мирних жителів, у такій інформації, зазвичай, перераховувалися розгромлені і частково розбиті радянські дивізії і армії з їх точною нумерацією. Вражали і цифри щодо кількості вбитих, поранених і полонених червоноармійців, збитих радянських літаків, знищених і підбитих танків, розбитих або захоплених знарядь і мінометів, наведені на сторінках окупаційної преси. По-третє, населення необхідно добре інформувати про дійсний стан справ у Німеччині, особливо про життя німецьких селян і робітників, при цьому необхідно підкреслювати, що німецька творча діяльність сильно стримується дією радянської системи і особливими умовами, які склалися в наслідок війни, і що поліпшення життєвих обставин українського народу залежить лише від його добровільної і старанної співпраці. По-четверте, населення необхідно також переконувати, що життя кожного і його майно може бути в безпеці лише в тому випадку, якщо райони будуть очищені від банд (так німці називали партизан – О.Я.). Бандити повинні поставати перед місцевими жителями як сила, що сприяє затягуванню війни і як вороги мирної праці. Жителі повинні знати, що не тільки надання допомоги бандам, але навіть байдуже до них ставлення, йде на шкоду, оскільки може спричинити знищення цілих сіл, тоді як сприяння ліквідації банд дає ряд переваг. Мета такої пропаганди полягала в тому, щоб спонукати якнайбільше росіян (до їх числа нацисти відносили й українців – О.Я.) до добровільної служби в загонах місцевого формування або як агентів [9].

Даний перелік завдань цікавий тим, що в ньому була відсутня відповідь на головне запитання, яке націоналістично налаштовані представники українського народу ставили перед німецьким командуванням – про практичну можливість і реальні терміни створення незалежної української держави. Слід зазначити, що керівництвом Третього рейху, як до початку, так і під час війни стосовно питання створення незалежної української держави, так і не було досягнуто єдності. Варто зауважити, що А. Гітлер категорично відмовлявся визнати за Україною права на створення власної державності навіть під жорстким контролем Німеччини. „Я в цьому питанні стою на точці зору британських торі: якщо я підпорядкую собі вільну країну для того, щоб знову дати їй свободу, то який в цьому сенс? Хто пролив кров, має право і на панування” [2]. Натомість міністр у справах окупованих східних територій А. Розенберг схилився до думки про можливість дозволити українцям створити державу з власними урядовими структурами. Зрозуміло, що точку зору А. Гітлера підтримало вище політичне і військове керівництво Німеччини, і вона стала офіційною в політиці, щодо України, тому відомство А. Розенберга розробляло плани освоєння України й впроваджувало політику співпраці з українцями, виходячи з неприйняття А. Гітлером права на їх державну самостійність. Пропаганда мала поширювати серед населення повну аполітичність – „населенню політикою, займатися нічого, від цього

може бути тільки шкода. А довіру до себе й усіх необхідних благ можна добитися тільки працею, працюючи на німців” [10]. Пропаганда велась з метою внести розкол в радянське суспільство шляхом протиставлення одних народів іншим, дезавування національної політики радянської влади і залучення населення України на свою сторону. „...Ми надзвичайно зацікавлені в тому, щоб у жодному випадку не об'єднувати народи східних областей, а навпаки – роздрібнювати їх на можливо дрібніші гілки і групи. Що ж до окремих народностей, ми не маємо наміру прагнути до їх об'єднання і збільшення, тим більше до поступового прищепленню їм національної свідомості і національної культури. Навпаки, ми зацікавлені в роздрібненні їх на численні дрібні групи...” [2].

Таким чином, головною метою німецької політики було панування над Україною, як у політичному, так і у військовому відношенні, однак, при цьому в пропагандистських цілях стверджувалося, що така політика Німеччини відповідала інтересам самих українців.

Отже, гітлерівське керівництво надавало виключного значення психологічній війні як засобу захоплення і утримання політичної влади і як одному з невід'ємних компонентів збройного протиборства. Стосовно СРСР завдання нацистської пропаганди зводилися до необхідності зруйнувати важливий у будь-якій війні морально-психологічний фактор сили опору радянського народу, його соціалістичну свідомість, сприяти дезорганізації радянського тилу і забезпечити покірність населення окупованих німецькою армією територій. У змісті нацистської пропаганди на окупованій у 1941-1944 рр. території України можна виділити такі основні напрями: критику сталінського режиму; апологію дій керівників Німеччини; заклик до співпраці й агітація на підтримку заходів „нового порядку”; інформування населення про становище на Східному фронті, яке завдяки роботі нацистських пропагандистів зображувалося у веселкових для вермахту фарбах. Головне завдання полягало в тому, щоб остаточно зруйнувати світоглядні установки українців і сформувані нові, сприятливі для гітлерівського панування стереотипи.

РЕЗЮМЕ

Установлено, что готовясь к агрессии, руководство нацистской Германии уделяло большое внимание организации и ведению подрывной пропаганды, как составной части психологической войны. Определены основные задачи нацистской пропаганды по деморализации украинского населения во время Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, психологическая война, Украина, нацистская Германия, пропаганда.

SUMMARY

It is set that preparing to aggression, the ruling circles of nazi Germany gave large value of organization and to the conduct of blasting propaganda, as component part psychological war. Author determines the basic tasks of nazi propaganda in relation to demoralization of the ukrainian population in the Great Patriotic war.

Keywords: Great Patriotic War, psychological war, Ukraine, nazi Germany, propaganda

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Соціологічний енциклопедичний словник. / [редактор-укладач академік РАН Г.В. Осипов]. – М.: Видавництво НОРМА (Видавнична група НОРМА – ІНФРА М), 2000. – 488 с.

2. Дашичев В.И. Стратегия Гитлера – путь к катастрофе, 1933-1945: ист. очерки, док. и материалы: в 4 т. /В.И. Дашичев; Ин-т междунар. эконом. и полит. исслед. – М.: Наука, 2005 – т. 1.: Подготовка ко Второй мировой войне, 1933-1939. – 2005. – 524 с.
3. Волковский Н.Л. История информационных войн. В 2-х частях. Часть 2. – СПб., 2003. – 736 с.
4. Михайлюк М.В. Агітаційно-пропагандистська діяльність органів німецької окупаційної влади серед населення України (1941–1944 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 „Історія України” / М.В. Михайлюк. – К., 2006. – 22 с.
5. Салата О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941р.-1944 рр.). / О. Салата. [Монографія]. – Донецьк, 2009. – 357 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 166. – Спр. – 142. – Оп. 2.
7. Ивлев И. Оружием контрпропаганды: советская пропаганда среди населения на оккупированной территории СССР. 1941–1944 / И. Ивлев, А. Юденков. – М., 1988. – 277 с.
8. Центральний державний архів Вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. КМФ-8. – Оп. 1. – Спр. 38.
9. ЦДАВО України. – Ф. КМФ-8. – Оп. 1. – Спр. 61.
10. ЦДАГО України – Ф. 62. – Оп. 9. – Спр. 2.